

Рецензия:

World literature studies 2, vol. 7, Outstanding Romanian Personalities in World Literature and Literature Studies. (Eds.) Libuša Vajdová, Andrei Terian. Bratislava, Institute of World Literature, SAS, 2015. [*Изследвания по световна литература 2. том 7, Изтъкнати румънски личности в световната литература и литературна наука. Редактори: Либуша Вайдова, Андрей Териан*]

Йоана Славчева / Ioana Slavcheva

Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“

World literature studies, академичното периодично издание на Института за световна литература при Словашката академия на науките в Братислава, посвещава един от последните си броеве на изявени румънци в световната литература и литературна наука. Статиите от шестима румънски и един словашки учен засягат не просто вписването на писатели и литературни теоретици с румънски произход в световното поле на литературата, а и приноса им към развитието на литературната теория и история. Публикациите са плод на съвместната работа на екип от изследователи от Университета „Луциан Блага“ в Сибиу и на споменатия вече словашки институт.

В *Румънската литература за света: въпрос на собственост*¹ Андрей Териан, един от съставителите на броя, коментира четирите последователни вълни на присъствие на румънската литература в световен план, във връзка с актуалните транснационални проучвания и световната литература. Първата вълна на „износ“ на румънска литература е тази на авангардистите, чийто „двигател“ е румънският писател с еврейски произход Тристан Цара, емигрирал в Швейцария и поставил началото на дадаизма. Втората вълна, според Териан, е тази на така нареченото Младо поколение от 20-те и 30-те години на ХХ век, което намира признание както в Румъния, така и в чужбина. Към тази вълна принадлежат Мирча Елиаде, Емил Чоран и Еуджен Йонеску/Йожен Йонеско. В третата вълна са групирани писатели, които емигрират по време на комунистическия режим в Румъния: Паул Целан, Норман Маня и Херта Мюлер. За разлика от Целан, който се изразява на немски и е, по думите на Адорно, „най-значимият съвременен представител на немската херметична поезия“, Норман Маня, който

¹ Terian, A. Romanian Literature for the World: a Matter of Property - В: сп. *World Literature Studies 2, vol. 7*, Bratislava, 2015, p. 3-14.

емигрира в САЩ, продължава да пише на румънски. Получилата през 2009 г. Нобелова награда Херта Мюлер, известна с книгите си за съдбата на немското малцинство в Румъния по време на комунизма, пише главно на немски език. Последна, четвърта вълна, авторът на статията вижда в румънските компаративисти, които напускат Румъния след Втората световна война и се утвърждават като учени в Европа и САЩ: Базил Мунтяну, Александру Чоранеску (поставил началото на Сравнителното литературознание в Испания), Матей Калинеску, Сорин Александреску, Вирджил Немояну, Калин-Андрей Михайлеску, Кристиан Морару и др. Подчертано е враждебното понякога отношение на родната критика към тези световни румънци, подценявани и преди войната, а по-късно също така отхвърляни, вече по политически причини (темата за обхвата на националната литература). Териан не приема езика като критерий за принадлежност на един писател към една или друга литература и предлага по-уравновесено отношение по този въпрос. Но не пропуска да отбележи стария румънски комплекс за малоценност, свързан с нежеланието румънската литература да бъде сравнявана със съседните си литератури, както поради „западен снобизъм“, така и поради езиковата бариера. Но авторът сам попада в капана на този комплекс, като посочва албанската и българската литература като ученици на румънската, в периода от края на XIX и началото на XX век. Твърдението е и в противоречие със собствената му теза, че тези литератури слабо се познават помежду си. Българската литературна балканистика е предложила отдавна решение на въпроса с търсене на основания за сравняване в общия европейски контекст.

Следващата статия, на Моника Спиридон, е озаглавена *Играта на стъклени перли: Матей Калинеску и загадъчният живот на понятията*.² Анализирани са изследванията на Матей Калинеску по Сравнително литературознание от времето преди и след емигрирането му в САЩ, а именно: публикуваната в Румъния негова докторска дисертация *Европейският класицизъм*, както и книгите му, излезли от печат в САЩ: *Лица на модерността: авангард, декадентство, кич*, 1977 и *Пет лица на модерността: модернизъм, авангард, декадентство, кич, постмодернизъм*, 1987. Авторката представя и встъпителната студия на Матей Калинеску за съставения заедно с Доу Фокема (Douwe Fokkema) сборник *Въведение в изследването на постмодернизма*, 1988. Според Моника Спиридон най-добрата теоретична работа на Калинеску е *Препрочитане* (Rereading, 1993). В нея той разработва идеята за препрочитането като средство за по-пълноценно разбиране на литературните текстове, което ни отвежда отвъд текста, към по-широки културни хоризонти. Обръща се внимание на разликата, която М.

² Spiridon, M. The Glass Bead Game: Matei Calinescu and the Secret Life of Concepts. – *World Literature Studies* 2, vol. 7, Bratislava, 2015, p. 15-22.

Калинеску прави между интензивното и екстензивно четене, като се опира на редица примери от европейската култура. В края на статията си Моника Спиридон подчертава, че М. Калинеску си служи с понятията „по съществен за интелектуалния дискурс начин: отношението между транс-историческото, системно концептуализиране, от една страна, и историческия опит, от друга.“

Статията на румънския литературен критик и поет Раду Ванку е посветена на Мирча Елиаде и е озаглавена *Антимодерният Елиаде. „Wiederverzauberung der Welt“ (Повторното омагьосване) в живота и трудовете на Мирча Елиаде.*³ Авторът заявява намерение да препрочете научните, литературни и политически текстове на Елиаде през идеологическия филтър на антимодерното ('counter modern'). Според Раду Ванку, Мирча Елиаде усеща непрекъснато своята несъвместимост с модерността като учен, писател и личност и не може да възприеме убеждението на съвременниците си, че не съществуват тайнствени сили, които направляват света. Елиаде вярва, че сакралното съществува, но модерният човек е изгубил своята способност да го разпознава, да разгадава тайните му кодове. Според Раду Ванку едно писмо на Елиаде до Барбу Брезиану от 1979 г., в което той заявява намерението си да 'ресакарализира' всичко – света, литературата, науката и политиката, представлява негова своеобразна антимодерна програма. Ванку се спира и на нападките към Елиаде за краткия му и бурен ангажимент към Легионерско движение (главно през 1937-1938 г.) и статиите му, написани в подкрепа, но според него те се дължат по-скоро на това, че той е различен, че не е „модерен“. Проследява се как през последните две десетилетия от кариерата си самият Елиаде определя своята програма за откриване на скритото сакрално като 'нов хуманизъм'.

Румънският литературен критик и есеист Паул Чернат се спира на въпроса: *Младият Еуджен Йонеску между Дада-екзистенциализма и балканската традиция на абсурда.*⁴ Чернат свързва дебютната книга на Йонеску с идеите на Тристан Цара от неговия *Манифест на дадаизма*. Афинитетът към дадаизма личи особено в книгата му, озаглавена *Не*, смесница от литературна критика, есе и личен дневник. Паул Чернат потвърждава, че Йонеску има литературна връзка с класика-комедиограф Йон Лука Караджале, както и с митичния за румънския авангард писател Урмуз. Модел за драматургията на Йонеску е и неговият приятел, драматургът Йонатан Уранус (Jonathan X. Uranus). Чернат твърди, че младият Йонеску търси златната среда между имитирането на западноевропейския модернизъм и придържането към

³ Vancu, R. The Counter-Modern Eliade. „Wiederverzauberung der Welt“ in the Life and Work of Mircea Eliade. – *World literature studies* 2, vol. 7, Bratislava, 2015, p. 23-35.

⁴ Cernat, P. The Young Eugen Ionescu between Dada Existentialism and the Balkan Tradition of the Absurd. – *World literature studies* 2, vol. 7, Bratislava, 2015, p. 36-48.

автохтонния традиционализъм. Според автора на статията, от тримата писатели с чуждестранна кариера: Мирча Елиаде, Емил Чоран и Еуджен Йонеску, само последният не се противопоставя на балканската традиция, а напротив, се опитва да я реабилитира.

Младият литературен критик Алекс Голдиш взема интересно участие в разглеждания тук брой на *World literature studies* със статията си⁵ за теоретичната метаморфоза на литературните критици с международна кариера Томас Павел (тръгнал от Румъния) и Любомир Долежел (емигрирал от Чехия след 1968). Томас Павел е роден в Румъния и се е формирал в кръга за литературна критика, създаден от естетика Тудор Виану през 70-те години на XX век. В статията са открити паралели в развитието на двамата литератори, които се интересуват от дълбинните аспекти на текста и прилагат лингвистични модели в разработките си. И двамата критици в началото на кариерата си използват инструментите на структурализма, но постепенно променят нагласата си и се насочват към наративната семантика и теорията за фикционалните светове. Според Голдиш това е една „зрелищна еволюция“. *Fictional Worlds* (1986) на Томас Павел и *Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds* (1998) на Долежел са задължително четиво за всички, които се интересуват от въпроса за възможните светове в литературата. Голдиш твърди, че теоретичният опит на тези учени е представителен за посоката, в която се развиват литературните изследвания през последните две десетилетия на миналия век и потвърждава техния, както и на редица други учени от Източна и Централна Европа, огромен принос за напредъка на съвременната литературна теория.

Изключително интересна е статията на Дорис Миронеску, озаглавена *Неудобните пространства: език и идентичност в произведенията на Херта Мюлер*.⁶ Потърсен е румънският елемент в произведенията на нобелистката Херта Мюлер, интертекстуалните препратки към румънската литература, както и влиянието на румънския език върху творчеството ѝ. Според Миронеску препратките към румънската култура понякога са доста неясни и трудно доловими, но в същото време играят важна роля в конструкцията от метафори в романите, поемите и есетата на Херта Мюлер. Така например той открива части от текстове на румънски народни песни от Трансилвания в романите ѝ *Зверчето в сърцето ти* и *По-добре да не бях срещал себе си днес*. В първия роман има препратки към стихотворения на поета сюрреалист Джелу Наум, а в романа *Още тогава лисицата е била ловец* по символичен начин е вплетена част от стихотворение на Михай Еминеску. Дорис Миронеску изследва и

⁵ Goldiș, A. From the Linguistic Turn to the Referential Turn: the Metamorphosis of Theory in Thomas G. Pavel's and Lubomir Doležel's Criticism. – *World literature studies* 2, vol. 7, Bratislava, 2015, p. 49-59.

⁶ Mironescu, D. Uncomfortable Spaces: Language and Identity in Herta Müller's Work. – *World literature studies* 2, vol. 7, Bratislava, 2015, p. 60-70.

отношението на Херта Мюлер към самия румънски език, цитирайки нейно есе от 2001 г. със заглавие *Всеки език ти дава различни очи*. В него Мюлер описва румънския като „жив и пъстър” език, който ѝ се струва наивен и красив, тъй като е свързан със собственото ѝ детство. За нея обаче това е и езикът на спомените ѝ за тоталитарния режим, за преследвания и страдание. Дорис Миронеску разкрива и дава примери за интересната игра с румънски думи, която използва Мюлер в някои от романите си и която е разбираема само за носителите на румънски език. Всички книги на Херта Мюлер са написани на немски език, с изключение на стихосбирката *Este sau nu este Ion* (Йон ли е или не е), написана на румънски език.

Накрая идва разработката на другия съставител на подборката от статии, Либуша Вайдова от Института за световна литература в Братислава. Вайдова анализира значението на *Румънските литературни критици, теоретици и историци по света*⁷, живеещи в изгнание и постигнали успех в световен план. Според авторката, характерно за културите на Централна и Югоизточна Европа е многоезичието и тя разглежда влиянието на различни езици върху румънската култура и в частност литература. Авторката се спира и на въпроса за положението на румънските интелектуалци в изгнание, като неминуемо разсъждава и върху въпроса за положението на Херта Мюлер, която произхожда от Румъния, но според Вайдова тя не принадлежи към румънската литература. Изследователката дава пример с дискусиите в Румъния след спечелването на Нобеловата награда през 2009 г. от Херта Мюлер, свързани с това дали тя би могла да се смята за румънски писател. По въпроса се оформят различни мнения. Някои смятат, че тази награда няма нищо общо с румънската литература, а други напомнят, че един Норман Маня например, който живее в САЩ, но пише романите си на румънски език, заслужава много повече тази награда.

По-нататък в статията си словашката изследователка се спира на приноса, който имат литературните критици, историци и теоретици с румънски произход, живеещи извън пределите на Румъния. Според нея те работят усилено за популяризирането и представянето пред известни издателства на редица румънски автори, както чрез статии в световни речници и енциклопедии, в ежедневници и в интернет, така и чрез преводи на поезия и кратка проза. Вайдова цитира „една от най-обективните” според нея книги за румънски писатели в изгнание, а именно *Енциклопедия на румънското литературно изгнание 1945-1989 г.* (Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989) от Флорин Манолеску, в която той споменава немалък брой имена на допринесли за развитието на световната литературна наука учени с румънски произход. Според

⁷ Vajdová, L. Romanian Literary Critics, Theoreticians, and Historians in the World. – *World literature studies* 2, vol. 7, Bratislava, 2015, p. 71-83.

Вайдова по-голямата част от тези румънски учени в изгнание се отличават с външната си гледна точка и имат способността да улавят незабелязани досега аспекти. Това, според нея, се дължи на комбинацията от традициите на руската литературна критика и чешкия структурализъм, на които се основава литературната критика в Централна и Източна Европа, както и на влиянието на специфичната политическа ситуация в Румъния през втората половина на XX век.

Обща в седемте статии е идеята да бъдат представени в детайлен анализ румънски писатели, както и учени в областта на литературната история, теория и на сравнителното литературознание, които са заели престижно място в световната литература и наука, като в същото време успяват да запазят в по-голяма или по-малка степен специфично румънски елементи в трудовете си.